

כישוריי חיים, מיומנויות ומוכנות ליציאה לחיים

עצמאיים של צעירים הבוגרים מכפרי נוער

ובפנימיות בארץ

נייר עמדה

ד"ר יפית סולימני-אעידן

נכתב לטובת הפורום הציבורי - כפרי הנוער והפנימיות בישראל

יולי, 2013

כישוריי חיים, מיומנויות ומוכנות ליציאה לחיים עצמאיים של צעירים הבוגרים מכפרי נוער ובפנימיות בארץ

נייר עמדה

ד"ר יפית סולימני-אעידן

תוכן העניינים

4	.....רקע
5	.....1.סקירת מצבם של בוגרי פנימיות לאחר המעבר לחיים עצמאיים
5	.....1.א. מצב הבוגרים לאחר המעבר לחיים עצמאיים בעולם
6	.....1.ב. מצב הבוגרים לאחר המעבר לחיים עצמאיים בארץ
8	.....2. תוכניות ההכנה, כישורי החיים והמיומנויות הניתנים במסגרות השמה בעולם ובכפרי הנוער והפנימיות בישראל
9	.....3. בחינת מוכנות הצעירים לקראת חיים עצמאיים
9	.....3.א. כיצד מגדירים מוכנות לחיים עצמאיים?
10	.....3.ב. תחומי המוכנות המרכזיים לאחר המעבר לחיים עצמאיים
13	.....3.ג. מדידה והערכה של הכנה לקראת יציאת הבוגרים לחיים עצמאיים
15	.....4. הערכת מוכנות בראיית הבוגרים ומטפליהם
15	.....4.א. מוכנות הבוגרים לחיים עצמאיים בעיני הצוות המטפל
16	.....4.ב. תפיסת מוכנות לחיים עצמאיים כפי שמוערכת על פי הבוגרים עצמם
17	.....4.ג. השוואה בין מוכנות הבוגרים בין מסגרות ההשמה השונות בארץ
18	.....5. מהם הגורמים המנבאים מוכנות גבוהה יותר, והאם זו אכן קשורה להצלחה לאחר המעבר לחיים עצמאיים?
18	.....5.א. הגורמים הקשורים למוכנות גבוהה יותר לקראת לחיים עצמאיים של בוגרים
19	.....5.ב. האם ובאיזו מידה יש קשר בין תוכניות הכנה לחיים עצמאיים של הבוגרים למצבם בפועל בחיים העצמאיים?
21	.....6. מסקנות והשלכות מעשיות למדיניות ולפרקטיקה

21	ניתוח ודיון בזיקה לצרכי הבוגרים לאחר היציאה : כיצד ניתן לשפר את מוכנות הבוגרים לחיים עצמאיים בעודם בהשמה? .....
25	7. סיכום .....
26	8. מקורות .....
30	9. נספח 1- ריכוז הערכות נתוני הבוגרים מכפרי הנוער והפנימיות בארץ .....

כישורי חיים, מיומנויות ומוכנות ליציאה לחיים עצמאיים של צעירים הבוגרים מכפרי נוער ובפנימיות בארץ

נייר עמדה

ד"ר יפית סולימני-אעידן

רקע

יציאתם של צעירים ממסגרת משפחתם לחיים עצמאיים מהווה אתגר מורכב ומשמעותי עבור כל צעיר. אתגר זה מורכב במיוחד עבור צעירים אשר שהו חלק נכבד מחייהם במסגרת חוץ ביתית, זאת בשל הגורמים שהובילו אותם לשהות מחוץ לביתם הביולוגי, מאפייני המסגרת בה שהו והעדר התמיכה המשפחתית במהלך יציאתם לחיי הבגרות. מעברם לעצמאות עם סיום תקופת ההשמה כאשר הם אינם עוד באחריות ובליויי מסגרת ההשמה מאלץ אותם לקבל אחריות בתחומים רבים (Cashmore & Paxman, 2006) ובתקופת זמן קצרה ומואצת (Stein, 2006). זאת בניגוד לאחרים בני גילם, המקבלים עליהם את האחריות בתחומי הבגרות באופן הדרגתי (Arnett, 2000). נראה כי בוגרים צעירים אלו נמצאים בסיכון גבוה לתוצאות שליליות לאחר יציאתם ממסגרות ההשמה לחיים עצמאיים לאור העובדה שתמיכתם ממשפחתם מועטה או נעדרת ובשל מגוון סיבות הקשורות בין היתר להשכלתם הנמוכה, חוסר יציבותם במגורים, קשייהם הכלכליים והתמודדותם עם קשייהם הרגשיים. סיבה מרכזית נוספת הנה מחסור הצעירים במיומנויות וכישורי חיים הנדרשים להתמודדות עם המשימות העומדות בפניהם בחיים העצמאיים.

במספר מדינות במערב כגון ארה"ב, בריטניה ואוסטרליה, ישנה מודעות רבה לסוגיית מוכנותם של צעירים אלו לחיים העצמאיים ויש חקיקה המיועדת לסייע להם להגיע לחיים כבוגרים מוכנים יותר ואף להרחיב את זכויותיהם מעבר לגיל 18, גיל היציאה מאחריות השירותים לרווחת הילד. לעומת זאת בישראל, לא קיימת חקיקה המסדירה את זכויותיהם של הצעירים להכנה לחיים עצמאיים, הן בעת שהותם במסגרת ההשמה החוץ ביתית והן לאחר יציאתם לחיים העצמאיים בגיל 18. מחקרים בעולם ובארץ ממליצים על המשך חקירת הנושא אשר תביא לבחינת המצב הקיים בקרב צעירים בוגרי השמות חוץ ביתיות (אומנה, כפרי נוער ופנימיות על סוגיהן) וגיבוש תכניות התערבות להכנתם ליציאה (בנבנישתי ושיף, Courtney, Piliavin, Grogan-Kaylor, & Nesmith, 2001; Merdinger, Lemon-Osterline, & Wyatt, 2005; Reilly, 2003; Stein, 2006).

בסקירה זו יוצג נושא מוכנותם של בוגרי ההשמות החוץ ביתיות באופן מקיף. ראשית, תוצג סקירה של מצבם של בוגרי השמות חוץ ביתיות בעולם ובישראל. שנית, תפורט מוכנותם של צעירים

בהיותם בהשמה מזוויות ראייה שונות הכוללות את מטפליהם, מנהלי המסגרות והצעירים עצמם תוך הצגת ההבדלים בין מסגרות ההשמה השונות. בנוסף, יסקרו תוכניות ההכנה הקיימות והכלים שניתנים לצעירים בפנימיות ובכפרי הנוער השונים כפי שמדווחים מנהלי הפנימיות בישראל, וכן הכלים הקיימים בספרות ובפרקטיקה להערכת מוכנותם של הצעירים בפועל. לבסוף, תורחב היריעה בכל הנוגע לגורמים שנמצאו קשורים למוכנות גבוהה יותר לחיים עצמאים של בוגרים בעודם בהשמה, ותבחן השאלה האם ובאיזו מידה מוכנות זו אכן קשורה לתפקוד ולמעבר מוצלח יותר של הצעירים לחיים עצמאיים. לסיום, יערך דיון בנתונים שעלו ויוצגו מסקנות מעשיות למדיניות ולאנשי השטח והצעות לתוכניות התערבות המותאמות לבוגרים העשויות לשפר את מוכנותם טרם עזיבת הפנימייה ולתרום להשתלבות מוצלחת יותר שלהם כבוגרים בחברה הישראלית. חשוב לציין כי על מנת להביא את הבוגרים להסתגלות אופטימאלית בחיים העצמאיים ישנו צורך בראיית מוכנותם על רצף החל מהכנתם בעת ההשמה ועד לאחר עזיבתם את המסגרת. עם זאת, במסמך זה אתמקד באופן בו ניתן לקדם את מוכנות הצעירים בעודם בפנימיות ובכפרי הנוער עצמם.

1. סקירת מצבם של בוגרי פנימיות לאחר המעבר לחיים עצמאיים

1.א. מצב הבוגרים לאחר המעבר לחיים עצמאיים בעולם

סקירת הספרות העולמית באשר למצבם של צעירים בוגרי השמה במהלך מעברם לחיים עצמאים ובתקופת בגרותם, מתמקדת בעיקר בצעירים באמנה, לכן לא כל הממצאים בספרות רלוונטיים להבנת מצבם של הצעירים בפנימיות וכפרי נוער בישראל. אך עם זאת, חלקים מסוימים מתייחסים לאוכלוסייה הדומה לאוכלוסייה בארץ וניתן להפיק ממנה תובנות חשובות. מחקרים שנערכו בעשורים האחרונים מציירים תמונת מצב מקיפה ועגומה באשר למצב הבוגרים עם סיום ההשמה ומספר שנים לאחריה, בהשוואה לבני גילם, ומלמדים כי צעירים אלו מהווים את אחת הקבוצות המודרות והפגיעות ביותר בחברה (Stein, 2006). הממצאים שנחשפים מלמדים כי צעירים אלו חסרי השכלה ותעסוקה (Reilly, 2003; Festinger, 1983; Pecora et al., 2006, 2003), סובלים ממחסור כספי (Barth, 1990; Cook, 1994; Courtney & Dworsky, 2006; Courtney et al., 2001; McMillen), מעורבים בפלילים (Reilly, 2003), ושיעור גבוה בקרבם יחסית לבני גילם משתמשים בממכרים (Mason et al., 2003; & Tucker, 1999). אחוז לא מבוטל מהם היה לפחות פעם אחת חסר בית (McMillen & Tucker, 1999; Courtney &

Dworsky, 2006; Pecora et al., 2003) ורבים מהם סובלים מיותר קשיים נפשיים בהשוואה לקבוצת בני גילם (Clare, 2006; Courtney & Dworsky, 2006; Courtney et al., 2001; Pecora et al., 2003).

למרות תמונת המצב השלילית המשתמעת מהנתונים בתחומי החיים השונים, ניתן למצוא בספרות גם ממצאים המעידים על תפקוד והסתגלות טובים בתחומי החיים השונים בקרב חלק מהבוגרים ומספר מחקרים שעסקו באפיון קבוצות הבוגרים על פי הצלחתם בהסתגלות לחיים בוגרים, מצאו כי בכל מדגם ישנה קבוצה של בוגרים שהצליחו למדי במעבר לחיים עצמאיים ואף צעירים המתמודדים בצורה מצוינת עם האתגרים של המעבר מההשמה ע"י המשך ללימודים גבוהים או מימוש עבודה יציבה ומכובדת, בדומה לצעירים בני גילם (כגון סטיין 2006, Stein).

1. ב. מצב הבוגרים לאחר המעבר לחיים עצמאיים בארץ

הספרות בנוגע לצעירים בוגרי השמה חוץ ביתית בישראל מצומצמת למדי ומצביעה על תוצאות שליליות פחות יותר מאלו המדווחות בספרות העולמית (בנבנישתי וסולימני-אעידן, 2012). שיף ובנבנישתי (Schiff & Benbenishty, 2006) אשר בדקו את מצבם של 109 בוגרי משפחתונים של "אור שלום", מספר שנים לאחר העזיבה, מצאו כי רמת השכלתם נמוכה ביחס לכלל האוכלוסייה. מחצית מהם דיווחו על הסתבכות עם החוק ו-40% לא התגייסו לצבא. באשר לתקופת יציאתם ממסגרת ההשמה, דיווחו הצעירים על מעבר קשה ללא תמיכה מהסביבה. בדומה לממצאים אלו, גם כץ (1988) אשר בחנה את מצבם של 36 צעירים בגילאי 21-28 ששהו בילדותם בפנימיית "בני ברית", מצאה כי מחציתם לא רכשו מקצוע או השכלה, רק כשליש מהם התגייסו, ולמחצית אין כיום קשר עם מבוגר תומך.

במחקר אורך אשר נערך בישראל בשלושה שלבים במשך 22 שנים, נמצא בשלב השלישי (בעת היות הצעירים בני 22-30) כי מחצית מהבוגרים היו מועסקים, פחות ממחציתם סיימו תיכון וכ-60% שירתו בצבא. נמצא גם כי ל-13% מהצעירים בעיות תפקוד המאופיינות בשוליות, מעורבות פלילית ושהייה בכלא (Weiner & Kupermintz, 2001). עוד עולה ממחקרם של שיף וקושר (2005) אשר נערך בקרב 106 בוגרי פנימייה, כי שיעור המשפחות החד הוריות גבוה יותר בקרבם מהאוכלוסייה הכללית, רק 10% השיגו תעודת בגרות והכנסתם הייתה נמוכה מהממוצע. למרות שאחוז גבוה למדי התגייס, דיווחו הצעירים על קשיי הסתגלות לצבא.

בעבודת הדוקטורט של סולימני-אעידן (2013) שעקבה אחר מעברם לחיים עצמאיים של כ-280 צעירים וצעירות מ-26 פנימיות טיפוליות וחינוכיות, ובין היתר בחנה את הישגי הצעירים בתחומי המעבר לחיים עצמאיים והסתגלותם למסגרת החדשה, נמצא כי שנה לאחר היציאה כשני שלישים התגייסו או היו

בדרכם להתגייס לצבא או לשירות לאומי, וכחמישית השתלבו במכינה קדם צבאית או בשנת שירות, או המשיכו ללימודים ולעבודה. מספר הצעירים שדיווחו כי בידם בגרות מלאה עמד על 43.3%, וכ-40% דיווחו כי בידם בגרות חלקית בלבד. בנוסף, כ-24% מהצעירים דיווחו על חוסר יציבות במגורים וטענו כי לא יוכלו להישאר לאורך זמן במקום המגורים בו הם שוהים כעת או בשל ארעיות הדיור (במקרה של דירה מהצבא) או בשל קושי בינאישי וכלכלי להישאר בבית ההורים. כמו כן, 18 צעירים (7.6%) דיווחו כי נקלעו למצב בו לא היה להם איפה לגור. בתחום התעסוקה, שלושה רבעים מהצעירים הצליחו למצוא עבודה מאז עזיבת הפנימייה ורק כ-20% לא עבדו מאז יציאתם לחיים עצמאיים, וזאת משום שמרביתם התגייסו תוך זמן קצר יחסית לצבא או לשירות לאומי או שהחלו את לימודיהם. **בחירת מצבם הכלכלי של הצעירים העלתה תמונה שלילית למדי.** כרבע טענו כי מצבם הכלכלי קשה מאוד ולמעלה ממחציתם (59.8%) חייבים מאות עד אלפי שקלים למוסדות או לאנשים שונים. במעורבותם של הצעירים בהתנהגויות מסכנות כגון מעורבות בפלילים נמצא כי ל-7% מהצעירים הייתה מעורבות עם המשטרה. מבחינת שימוש בממכרים, כ-20% מהצעירים דיווחו כי בחודש האחרון שתו לשוכרה ובאופן מופרז בין פעם אחת לעשר פעמים ובתחום רווחת הנפש נמצא כי כ-13% מהצעירים דיווחו כי נעזרו בטיפול של בריאות הנפש או הקב"ן הצבאי מאז שעזבו את הפנימייה.

הסתגלותם של הבוגרים למסגרת השירות הצבאי, המהווה את המסגרת העיקרית הקולטת

אותם לאחר המעבר, אינה מוצלחת במקרים רבים. כך למשל במחקרם של שיף וקושר (2005) עלה שלמרות שאחוז גבוה למדי התגייסו, דיווחו הצעירים על קשיי הסתגלות לצבא. גם בהשוואה למסגרות אחרות בהן נקלטו הבוגרים כגון: מכינה, עבודה ולימודים, צעירים ששירתו בצבא דיווחו על הסתגלות נמוכה יותר למסגרת ונכונות להישאר בה ובתפקיד. בחינת איכות השתלבותם של הצעירים במסגרת השרות הצבאי מעלה, כי על אף שכ-30% הצהירו כי עלו בדרגה במהלך השרות הצבאי לדרגת רב"ט, כ-40% מהם נשפטו במהלך שנה זו וכ-20% אף נשפטו יותר מפעם אחת. כמו כן, כ-18% מהצעירים היו נפקדים או עריקים פעם אחת או יותר. בנוסף, 12 צעירים דיווחו כי שהו בכלא צבאי פעם אחת או יותר (סולימני-אעידן, 2013).

בניגוד לתמונת המצב השלילית שמצטיירת בקרב בוגרי פנימיות טיפוליות ואמנה, הספרות מצביעה על תמונת מצב שונה בקרב בוגרי פנימיות חינוכיות. במחקרם על מצבם של בוגרי פנימיות חינוכיות הצביעו ממצאיהם של זעירא ובנבנישתי (2008) על מצב חיובי למדי של הבוגרים במעבר לחיים עצמאיים בתחומי החיים השונים, מספר שנים לאחר עזיבתם את הפנימייה. אך חוקרים אלו הדגישו כי קיימת קבוצה של צעירים שמצבם טוב פחות, המורכבת בעיקר מצעירים יוצאי אתיופיה וצעירים בכלי מאפיינים וצרכים דומים לבוגרי פנימיות הרווחה המתמודדים ללא עורך משפחתי.

2. תוכניות ההכנה, כישורי החיים והמיומנויות הניתנים במסגרות השמה בעולם ובכפרי

הנוער והפנימיות בישראל

עבור מתבגרים וצעירים השוהים תקופה ארוכה במסגרת השמה חוץ ביתית, מסגרת ההשמה מהווה בשבילם בית בו עליהם לרכוש את המיומנויות להתנהל באופן עצמאי לכשיעזבו. מסיבה זו ישנה חשיבות גדולה לתוכניות ההכנה לקראת יציאתם ומספר מדינות פיתחו מגוון רב של תוכניות הכנה המיועדות להקנות לצעירים כישורים שמטרתם לצמצם את הפערים שצברו לעומת צעירים הגדלים בקרב משפחתם ולסייע להם לעבור בהצלחה לחיי הבגרות. ארה"ב ובריטניה למשל חוקקו חוקים המחייבים את המדינה להפעיל תוכניות הכנה והטילו את האחריות להפעלת תוכניות אלו בין היתר על הרשויות המקומיות (Collins, 2004., Mendes & Moslehuddin, 2004). סקירה של תוכניות אלו מלמדת כי קיימת שונות רבה בין התוכניות. רב התוכניות מתבצעות במתכונת של עבודה בקבוצה, אולם משך הזמן והעיתוי בו ניתנות ההדרכות משתנים. בנוסף, ישנן תוכניות המתמקדות בתחום מסוים בעוד אחרות כוללות מספר תחומים. התכנים שנכללים בתוכניות הכנה אלו כוללים הקניית מיומנויות בתחומים מגוונים הן מוחשיים והן רגשיים כגון: ניהול כספים, רכישת השכלה ותעסוקה או מיומנויות בינאישיות.

בישראל לא הותוותה מדיניות רשמית בנושא תוכניות להכנת הבוגרים לחיים עצמאיים על אף שבחלק מהפנימיות מתקיימות תוכניות אלו (שילה וגרופר, 2008). על חלק מתוכניות אלו ניתן ללמוד ממחקר שביצע הערכת צרכים של הצעירים לקראת יציאה ובחינה של מוכנותם כפי שנתפסת על ידי מנהלי הפנימיות, בו רואינו 34 מנהלים ממסגרות השמה שונות הכוללות: כפרי נוער ופנימיות חינוכיות, פנימיות טיפוליות, פנימיות שיקומיות ופנימיות טיפוליות-שיקומיות (זעירא, בנבנישתי ודיניסמן, 2009). רב המנהלים ביססו את תוכניות ההכנה בהתאם לצרכים הצעירים כפי שהם נתפסים על ידי המסגרת כגון: חיזוק לימודי, עזרה כספית וליווי במהלך הצבא. בתיאור תוכניות ההכנה הנערכות בפנימייה (כפי שצוינו על פי התחומים ללא הרחבת התכנים עצמם), עלה כי התחומים שזוכים להתייחסות הרבה ביותר כוללים סיוע לימודי ורכישת השכלה, הכנה לצבא ולשירות הלאומי והכנה לחיים משפחה. עוד עלה כי מחצית מהמסגרות מקיימות קבוצות לכישורי חיים הכוללות הכנה במגוון תחומים המועברים על ידי צוות המסגרת ולעיתים ע"י גורמים חיצוניים. חשוב לציין כי לא כל התחומים הנדרשים להתמודדות עם הצעירים בחיים העצמאיים זוכים להתייחסות לקראת היציאה. כך למשל ב-30% מכפרי הנוער וב-45% מהפנימיות לא התקיימו תוכניות בנושא ניהול כספים. כמו כן, הכנה הקשורה למיומנויות של שכירת דירה ואחזקתה התבצעה רק ב-38% מכפרי הנוער וב-14% מהפנימיות. בנוסף, מיומנויות הכנה לשוק העבודה כגון: כתיבת קו"ח וחיפוש עבודה מתקיימות ב-60% מכפרי הנוער וב-29% מהפנימיות. **בולטת בהעדרה**

ההתייחסות לחיבור המחודש עם המשפחה הביולוגית. מהדוח עלה כי רק פנימייה אחת התייחסה להכנת ההורים הביולוגים לקראת חזרת הצעיר הביתה. עם זאת, בקרב כשליש מכלל הפנימיות נמצא כי התקיימו צעדים ופרויקטים נוספים שמטרתם להכין את הצעירים לחיים עצמאיים כגון: הרחבת זכויותיהם ותחומי אחריותם, סיוע בהוצאת רישיון וסדנת פרידה. כשנתבקשו המנהלים להעריך את תרומתם של פעילויות ההכנה נמצא פער בין מנהלי כפרי הנוער למנהלים שבפיקוח משרד הרווחה באופן בו כ-60% ממנהלי כפרי הנוער העריכו כי חניכיהם מוכנים לחיים עצמאיים לעומת 20% בלבד ממנהלי פנימיות הרווחה.

לסיכום, רובם המכריע של המנהלים סברו כי צריכה להיות התייחסות כזו או אחרת ברמה הארצית לבוגרי פנימיות וכפרי נוער וכי יש להרחיב את טווח האחריות הפורמאלית לבוגרים באמצעות פיתוח שירותים ייעודיים במיוחד בתחום הלימודים והמגורים. להערכתם בתקופה הראשונה למעבר, בעיקר בשירות הצבאי יש חשיבות להמשך התמיכה של המסגרת אותה הצעיר מכיר.

3. בחינת מוכנות הצעירים לקראת לחיים עצמאיים

3.א. כיצד מגדירים מוכנות לחיים עצמאיים?

המוכנות לחיים עצמאיים מוגדרת כיכולתו של הצעיר לספק לעצמו את צרכיו, היכולת להרגיש נוח עם עצמו ולשמור בקשריו עם אחרים משמעותיים במשפחתו, בקהילה ובחברה (Maluccio, Krieger, & Pine, 1990). מוכנות זו מתבטאת בשתי יכולות מרכזיות: יכולות מוחשיות ויכולות רגשיות-קוגניטיביות. כישורים ומיומנות שהנם מוחשיים מתייחסים למיומנויות ולידע נרכש שהצעירים יודעים או אינם יודעים איך לעשות ברמה המעשית והיומיומית בתחומים הרלוונטיים לניהול חיים עצמאיים בחיי התעסוקה, המגורים הבריאות וניצול השירותים הקהילתיים. לדוגמא: כיצד לנהל את תקציב הבית, לקבוע תור לרופא, לחפש עבודה או להכין ארוחה. לעומת זאת, כישורים ומיומנויות שהנם רגשיים-קוגניטיביים מתייחסים להיבטים שונים בהתנהלות הבינאישית והעצמית של הצעירים. אלו כוללים את הערכתם העצמית, יכולתם ליצור, לפתח ולשמור על יחסים בינאישיים, לקבל החלטות במצבי לחץ או לעמוד בלחצים ולהימנע מהתנהגות לא נורמטיבית וכדומה. כמו גם את מידת השליטה בכעסים ובדחפים, יכולת התמודדות עם אבדנים, קבלת החלטות ופתרון בעיות (Nollan, Horn, Downs, Pecora, & Bressani, 2001).

אופני הקניית המיומנויות יכולים להיות מגוונים ולהתבצע הן בצורה פורמאלית והן בצורה לא פורמלית. למידה לא פורמאלית מתבצעת למשל על ידי צפייה ולמידה מדמות אחראית ובוגרת המהווה

מודל לביצוע המיומנות או ההתנהגות בצורה ראויה. לעומת זאת, למידה פורמאלית הנה יזומה באמצעות סדנה או קורס ייעודי. למשל לסייע לצעירים לפתוח חשבון בנק וללמוד כיצד לבצע ולעקוב אחר הפעולות, לאפשר להם להתנסות בעבודה מסוימת תחת הדרכה או להעניק להם הזדמנות להתנסות עצמאית במשק בית.

ההנחה היא כי בין אם המיומנויות מוחשיות או אינן, ניתן לסייע לצעירים לרכוש אותן באופנים שונים וחשוב שהקנייה של מיומנויות אלו תחל לפני גיל היציאה מההשמה ותמשך גם לאחר גיל 18. בנוסף, ישנו דגש על התנסות במצבי חיים אמיתיים מאשר הקניית מיומנויות במסגרת של שיעורים וסדנאות, מתוך הנחה שהתנסות בפועל, בעיקר בסביבה שבה יש הדרכה ופיקוח, תאפשר לעשות טעויות ולקבל משוב שיסייע בעת ההתמודדות עם מצבי חיים אמיתיים.

3.3. תחומי המוכנות המרכזיים לאחר המעבר לחיים עצמאיים

הספרות הבוחנת את הסתגלותם של הצעירים הבוגרים ממסגרות השמה לחיים עצמאיים ואת תוצאות המעבר לבגרותם, מתמקדת לרב במספר תחומים הנדרשים בהתמודדות עם ניהול חיים עצמאיים. תחומים אלו כוללים מסגרות בהם השתלבו לאחר המעבר כגון: השרות הצבאי, מסגרת התעסוקה או הלימודים לצד תחומים שלהם תיתכן השפעה על מהלך חייהם כגון: התנהגויות סיכון ויחסים משפחתיים (Courtney & Hughes-Huering, 2005; Stein, 2006). ההשתלבות והצלחה בכל אחד מתחומי החיים הללו מהווה מדד חשוב בפני עצמו להצלחה בחיי בגרות, שכן קשיים ובעיות באחד מהתחומים עלולים להשפיע לשלילה על הצלחת הצעירים בתחומים האחרים. למשל, העדר השכלה עלול להוביל לקושי בהשגת עבודה, דבר שישפיע על סיפוקם של צרכים בסיסיים כגון תזונה הולמת ויציבות בדירה. מסיבה זו תוכניות הכנה לחיים עצמאיים צריכות להקיף את כלל התחומים המרכיבים את חייהם כצעירים עצמאיים. להלן פירוט התחומים ההכרחיים להיכלל בתוכניות ההכנה ותרומתם לחיי הצעירים כבוגרים:

- **דירה** - התחום הבסיסי עמו צריכים בוגרי השמה חוץ ביתית להתמודד במעבר לחיים עצמאיים הנו תחום הדירה הכולל הן מיומנויות הקשורות להשגת דירה והן מיומנויות הקשורות לניהול משק הבית ותחזוק הדירה. חלק מהבוגרים חוזרים למסגרתם המשפחתית, בעוד אחרים, זכאים לדירה המסופקת על ידי הצבא ובמקרים מסוימים משתלבים במסגרת עצמאית בקהילה. לדירה השלכות

רבות לחיי הצעירים שכן דיור קבע נמצא קשור לרווחה נפשית גבוהה יותר ולתוצאות חיוביות בבגרות.

- **שירות צבאי או לאומי** - הנם מסגרות אשר באופן ייחודי לישראל, מהוות מדד חשוב להשתלבות בחברה ובעבודה בארץ (גוטר-שגיא וניסקי, 2008). השירות הצבאי מאפשר לצעירים לתרום לחברה ככל אזרח נורמטיבי, לרכוש מיומנויות חשובות לחיים וליצור רשת חברתית ענפה יותר. החשיבות של ההישגים בתחומי החיים השונים קשורה באופן ישיר לשאלה האם הצעיר משרת בצבא ומה אופי השירות. למשל, תחום התעסוקה עשוי להיות חשוב בעתיד עבור מי שאינו משרת היות וישנם מקומות עבודה הדורשים שרות צהלי.

- **תעסוקה ומצב כלכלי** - מהווים תחום משמעותי מאוד בחיים העצמאיים וחשיבות ההכנה לקראתם רבה. חלק מהצעירים שעוזבים את מסגרות ההשמה, מתקשים להשיג עצמאות כלכלית לרב בשל השכלה נמוכה. מסיבה זו הם עשויים להיעזר בסיוע לשכות הרווחה ולהרוויח משכורות נמוכות שמשמרות את העוני בו הם נתונים. השתלבות תעסוקתית נמצאה קשורה לתוצאות חיוביות בבגרות (Sinclair, Baker, Wilson & Gibbs, 2005), מאחר והיא מאפשרת לצעיר להתמודד עם משימות חיים מורכבות, לזהות את היכולת והקשיים שלו, וליהנות מיתרונותיה של התעסוקה (בנבנישתי ומגנוס, 2008). חשוב לציין כי נושא התעסוקה משמעותי יותר בקרב צעירים שאינם בשרות צבאי אך גם לצעירים שצריכים לעבוד במהלך השרות הצבאי.

- **השכלה והכשרה מקצועית** - מהווים אף הם מרכיב חשוב להצלחה במהלך תקופת המעבר לחיים עצמאיים ובבגרות. צעירים בהשמה לרב עומדים בפני מעבר לחיים עצמאיים, כשהם חסרי השכלה או בעלי הישגים לימודיים נמוכים, ונראה כי הם אינם מפצים על חסר זה במהלך מעברם לחיים עצמאיים. גם סיכוייהם להשתלבות ולהצלחה אקדמית של בוגרי השמות במוסדות להשכלה גבוהה, אינם מאירי פנים (שמעוני ובנבנישתי, 2011). נתונים אלו מהווה עבורם חסרון גדול בשוק העבודה ועלולים אף לתרום לתוצאות שליליות נוספות בבגרות (Courtney & Hughes-Huering, 2005). תשומת לב ייחודית לתחום הלימודים, ההכשרה המקצועית וההשכלה הגבוהה בפרט יכולה לאפשר הזדמנות להשתלבות תקינה ונורמטיבית בחברה ולהגדלת האפשרויות להתקדמותם בריבוד החברתי.

- **התנהגויות סיכון** - לצעירים בוגרי השמה ישנה מעורבות רבה יותר עם רשויות החוק המתבטאת ברישומים פלילים, מעצרים ושהייה בכלא. אלו עלולים להרחיק אותם מהחברה הנורמטיבית, למנוע מהם את השתלבות התקינה (קורטני, טראו ובוסט, 2008), ולהגביל את האפשרויות העומדות בפניהם בעתיד (Courtney & Hughes-Huering, 2005). לפיכך, יש מקום לעסוק בהשלכות העתידיות של מעורבות בהתנהגויות סיכון כגון מעורבות בפלילים ושימוש בממכרים, תוך הצעת דרכי התמודדות חלופיות.

- **מצוקה והתמודדות רגשית** - הפרידה מחממת הפנימייה מזמנת התמודדויות ומצוקות רגשיות רבות ומורכבות שיש להעריך אותן מראש ולהעניק כלים להתמודדות עימן שכן היכולת להיות מאוזן רגשית, להתמודד עם מצבים, רגשות ולחצים שונים, ליצור קשרים חברתיים יעילים ולחוש טוב בנוגע לעצמי, כל אלו מרכיבים את הרווחה הנפשית ומאפיינים צעיר פורה ובריא בנפשו (Zaff et al., 2003). לרווחתם הנפשית של הצעירים ישנו קשר לתוצאות חיוביות בבגרות. כך למשל, רווחה נפשית גבוהה של בוגרים, נמצאה קשורה לרבות ממיומנויות החיים שצוינו עד כה כגון: בסיס לימודי ותעסוקתי טוב, קשרים חברתיים ואי מעורבות עם החוק. בניגוד לכך, רווחה נפשית פחותה נמצאה קשורה לתוצאות שליליות בתחומי התעסוקה והמגורים ולקשיים רגשיים לאורך זמן (Dixon, 2008).

- **השתלבות חברתית ויחסים משפחתיים** - צעירים לאחר יציאה מההשמה עלולים למצוא עצמם ללא מסגרת חברתית אליה הם יכולים להשתייך או שהייה בבית עם קשר טעון עם הוריהם. עם זאת, קשרים חברתיים וקשר עם המשפחה הגרעינית והמורחבת לאחר יציאה מהשמה הנם משמעותיים משום שהם טומנים בחובם פוטנציאל למקור טבעי לתמיכה ולהתמודדות יעילה (Courtney & Hughes-Huering, 2005). לפיכך ישנו מקום לכלול היבטים אלו לקראת עזיבת המסגרת הן מצד הצעירים והן מצד קרובי המשפחה.

ג.3 מדידה והערכה של הכנה לקראת יציאת הבוגרים לחיים עצמאיים

במשך השנים פותחו מספר כלים שמטרתם להעריך את רמת השליטה בכישורי חיים של צעירים לפני יציאתם לחיים עצמאיים המשמשים בפראקטיקה ובמחקרים אמפיריים. ברב הכלים התחומים הנם

דומים אולם השאלות משתנות בהתאם לצרכים. על אף שפותח כלי המותאם לישראל, מובאים גם הכלים הנמצאים בשימוש בארה"ב על מנת להתרשם מהתחומים המוערכים והשאלות הנדרשות. להלן תיאור של הכלים הנפוצים שבהם נעשה שימוש בחו"ל ובארץ:

❖ **הערכה של כישורי חיים לקראת חיים עצמאיים:** הכלי מבוסס על הצגה של היגדים הנוגעים לכישורי חיים שעליהם עונה הצעיר או המטפל בו והמערך את כישורי הצעיר בסולם הנע מ-"לא דומה לי" עד "דומה לי" וכולל את תחומי החיים הבאים: א. **תכנון עתיד תעסוקתי**- שאלות לדוגמא: "השתמשתי במשאבים של בית הספר כדי לתכנן את העתיד התעסוקתי שלי"; "אני מדבר על התוכניות שלי בנושאי תעסוקה עם מורים, יועצים, מעסיקים". ב. **משימות חיים יומיומיות**- שאלות לדוגמא: "אני מתכנן ארוחות מזינות"; "אני משתמש ברשימת קניות כשאני קונה בסופר". 3. **דיור וניהול כספי** - שאלות לדוגמא: "אני יודע מה זה ביטוח מקיף"; "אני יודע מה המשמעות של הפרה של חוזה לשכירות דירה". ד. **טיפול עצמי** - שאלות לדוגמא: "אני יכול למנות שלושה אמצעי מניעה"; "אני יודע לאן אוכל לפנות עקב בעיות דיכאון או בעיות נפשיות אחרות". ה. **יחסים בינאישיים**- שאלות לדוגמא: "אני פונה לאחרים בבקשת עזרה כשיש לי קשיים עם המשפחה"; "אני בדרך כלל מסוגל לקבל משוב מבלי להתעצבן". ו. **תעסוקה** - שאלות לדוגמא: "אני יודע מהי התנהגות המתאימה לראיון עבודה"; "אני מארגן את הזמן שלי כך שאוכל לסיים את המשימות שלי".

לכלי המלא ראו: (Nollan, Horn, Downs, The Ansell-Casey Life Skills Assessment-ACLS) (Pecora, & Bressani, 2001).

❖ **הערכה לקראת מגורים עצמאיים:** הכלי בנוי כמבחן ידע בתחומים הקשורים לחיים עצמאיים. בכל אחד מהתחומים מוצגות שאלות ידע ומוצעות תשובות מתוכן הצעיר צריך לבחור תשובה אחת נכונה. הכלי מתייחס ל-14 תחומי החיים הבאים: א. **ניהול כספים ותודעה צרכנית** - שאלה לדוגמא: "מה זה רכיב הנטו במשכורת"? ב. **טיפול במזון** - שאלה לדוגמא: "דויד קונה שקית חלב ועליה מופיע התאריך של 8.10.2006, מה המשמעות של התאריך"? ג. **הופעה אישית והיגיינה** ד. **בריאות**- שאלה לדוגמא: "מה הם הסימפטומים של הצטטנות או שפעת"? ה. **אחזקת הבית**- שאלה לדוגמא: "כאשר השירותים עומדים עלולות על גדותיהם, מה יש לעשות תחילה"? ו. **ניידות ורכב**- שאלה לדוגמא: "אילו מסמכים דרושים כדי לקבל רישיון נהיגה"? ז. **תכנון השכלה**- שאלה לדוגמא: "מה נדרש בכדי לסיים את הלימודים בתיכון"? ח. **כישורי חיפוש עבודה** - שאלה

לדוגמא: "איזו סוג עבודה מתאימה לאנשים שעזבו את התיכון"? ט. **שימור מקום עבודה** - שאלה לדוגמא: "פספסת את האוטובוס לעבודה ותאחר לעבודה, מה עליך לעשות"? י. **כישורי חירום ובטיחות**- שאלה לדוגמא: "מהי הדרך הנכונה לכבות שריפה כתוצאה משמן במחבת"? יא. **ידע על משאבים בקהילה** - שאלה לדוגמא: "מהו מספר הטלפון של מכבי האש"? יב. **כישורים חברתיים בינאישיים**- שאלה לדוגמא: "במהלך ויכוח עם אדם מוכר, הוא מתחיל לצעוק עליך וניראה שהוא אולי ירצו לריב איתך, מה תעשה"? יג. **נושאים משפטיים**- שאלה לדוגמא: "כאשר המשטרה עוצרת אותך, מה הן זכויותיך"? יד. **דיוור**- שאלה לדוגמא: "מה פרוש חוזה לשכירת דירה לשבעה חודשים?".

לכלי המלא ראו: (Daniel Memorial Independent Living Assessment-DMILA) (Georgiades, 2005).

❖ **הערכת מוכנות לחיים עצמאיים בישראל**: כלי זה נבנה בהתאמה לצרכי הבוגרים בישראל להערכת מוכנותם לקראת ממסגרת ההשמה. הכלי מורכב מ-35 פריטים המודדים מוכנות בתחומים שונים של חיי העצמאות על ידי הצעירים עצמם או מטפליהם. השאלות נמדדות בסולם הנע מ-1- 'בטוח שכן' עד 4- 'בטוח שלא', כאשר המדד הכללי חושב כממוצע וציון גבוה יותר משקף מוכנות גבוהה יותר. כל שאלה מתחילה ב-"כשתצא מהפנימייה האם אתה חושב ש...". בהתייחס לשמונה תחומים: א. **לימודים**- שאלה לדוגמא: "האם היום יש לצעיר את היכולת לסיים 12 שנות לימוד"? ב. **צבא/שירות לאומי**- שאלה לדוגמא: "האם היום יש לצעיר את היכולת לעשות מאמץ להתגייס לצבא/ מקא"מ/שירות לאומי"? ג. **עבודה**- שאלה לדוגמא: "האם היום יש לצעיר את היכולת להשתלב בעבודה"? ד. **ניהול משק בית**- שאלה לדוגמא: "האם היום יש לצעיר את היכולת לחפש דירה באופן יעיל"? ה. **ניהול כספים**- שאלה לדוגמא: "האם היום יש לצעיר את היכולת לנהל חשבון בנק באופן עצמאי"? ו. **שמירה על הבריאות**- שאלה לדוגמא: "האם היום יש לצעיר את היכולת לשמור על ניקיון אישי ובריאות השיניים"? ז. **יחסים בינאישיים**- שאלה לדוגמא: "האם היום יש לצעיר את היכולת ליצור קשרים עם חברים שיתמכו בו"? ח. **התנהגות נורמטיבית**- שאלה לדוגמא: "האם היום יש לצעיר את היכולת להימנע מהתנהגות אלימה?". לכלי המלא ראו: (בנבנישתי וזעירא, 2008; Benbenishty & Schiff, 2009).

4. הערכת מוכנות בראיית הבוגרים ומטפליהם

4. א. מוכנות הבוגרים לחיים עצמאיים בעיני הצוות המטפל

מחקרים שבחנו את מידת המוכנות של בוגרי פנימיות לחיים עצמאיים על פי דיווחי הגורמים המטפלים בהם בעולם ובארץ, מצאו כי אלו מדווחים שלשיעור ניכר של צעירים בהשמות אין כישורים מספקים לחיים וישנם צרכים רבים של הבוגרים לקראת יציאה בתחומים רבים. אי לכך מחקרים אלו ממליצים באופן גורף על הכשרה בהקניית מיומנויות בשורה של תחומי חיים לפני היציאה לחיים עצמאיים (למשל, Hahn, 1994., Mech, Ludy-Dobson & Hulseman, 1994).

בישראל, במחקר שבדק את הערכת מידת השליטה במיומנויות חיים של 291 מתבגרים בפנימיות של משרד הרווחה ו-1257 מתבגרים בכפרי הנוער (בנבנישתי וזעירא, 2008), עלה כי **צעירים רבים אינם מוכנים דיים ליציאה לאור צרכיהם הרבים. התחומים המרכזיים שעלו לגביהם הערכות נמוכות כללו את תחום הלימודים, השירות צבאי, ניהול הכספים והתעסוקה.** כך למשל, העריכו מטפלי הצעירים כי רק 16.5% מהצעירים בפנימיות הרווחה ו-25.5% בכפרי הנוער יוכלו לקבל תעודת בגרות מלאה, ורק 14% מפנימיות הרווחה ו-30% מכפרי הנוער יוכלו להשלים שירות צבאי משמעותי.

4.ב. תפיסת מוכנות לחיים עצמאיים כפי שמוערכת על פי הבוגרים עצמם

מרבית המחקרים שבחנו את נושא מוכנות הבוגרים, בדקו את הערכות מטפלי הצעירים ולא את התפיסות של הצעירים עצמם על אף שלתחושתם העצמית של הצעירים ולאופן שבו הם מעריכים את מוכנותם עשויה להיות השפעה על ביצועיהם העתידיים. **הערכה גבוהה של מוכנותם ליציאה עשויה לחזק את משאביהם לקראת התמודדות עם משימות המעבר. עם זאת, כשמדובר בהערכות של הצעירים עצמם ייתכן שהן הערכות לא מציאותיות בהכרח הנובעות מחוסר היכרותם עם האתגרים שבפניהם יעמדו עם יציאתם לחיים העצמאיים.** בארץ, מצאו שיף וקושר (2005) שחלק ניכר מהבוגרים חשים שהפנימייה לא הכינה אותם לחיים עצמאיים וקרוב לשליש מהבוגרים חשים כי הפנימייה הכינה אותם מעט לעתיד או לא הכינה אותם כלל. הבוגרים העריכו שנתרמו במיוחד בתחום ההורות וביחסים החברתיים שלהם. לעומת זאת, השתלבות בעבודה הוא תחום בו הבוגרים העריכו כי נתרמו בו במידה מועטה יחסית. בנבנישתי ושיף (Benbenishty & Schiff, 2009) ראינו 66 מתבגרים באומנה אשר התבקשו להעריך את המיומנויות והיכולות שלהם בשורה של נושאים: לימודים, צבא, עבודה, מגורים, אחזקת הבית, טיפול אישי, חברים, זוגיות והימנעות מהתנהגויות סיכון. נמצא כי המתבגרים בטוחים פחות בעצמם בתחומים

של לימודים, צבא וסידורים. לעומת זאת, הם יותר בטוחים במיומנויות שלהם הקשורות ליחסים עם בן המין השני, ניהול משק הבית, היכולת להימנע מהתנהגויות סיכון והיכולת לדאוג לטיפול האישי בעצמם.

במחקר עדכני (סולימני-אעידן, 2013) שבחן בין היתר את תפיסת הערכותיהם של הצעירים את שליטתם במיומנויות התחומים: לימודים, עבודה, מגורים, ניהול משק בית, שמירה על הבריאות, יחסים בינאישיים והתנהגות נורמטיבית, נמצא כי הצעירים חשים שהם מוכנים יותר בתחומי ניהול משק הבית, הבריאות והיחסים הבינאישיים ובטוחים פחות במיומנויותיהם בתחומי המגורים, העבודה וההשכלה. התחום בו לצעירים היה את הביטחון הגבוה ביותר ביכולתם לקראת יציאה לחיים עצמאיים הנו תחום ניהול משק הבית, בו רב הצעירים בטוחים כי ידעו לשמור על ניקיון הדירה בה יתגוררו, לערוך קניות, להכין אוכל, לכבס לעצמם או להזמין טכנאי במקרה של תקלות בבית. בניגוד לכך, **הצעירים במחקר דיווחו על תחושת מוכנות נמוכה יותר בתחום הלימודים, כאשר פחות ממצציתם חושבים או בטוחים כי יידעו לבחור את מקום הלימודים ואת תחום הלימודים שיירצו, או להירשם ללימודים שירצו.**

גם בתחום העבודה לצעירים הערכות נמוכות באשר למוכנותם. כמחצית מהבוגרים אינם בטוחים כי יצליחו בראיון עבודה או חשים שליטה במיומנותם בחיפוש העבודה. נתונים דומים נמצאו גם במחקרים נוספים בישראל, ובנושא זה נראה כי ישנה הלימה בין הערכות הצעירים לאלו של מטפליהם (בנבנישתי וזעירא, 2008; Benbenishty & Schiff, 2009). בנוסף, **לצעירים רבים הייתה הערכה נמוכה באשר ליכולתם להתמודד עם אתגרי הדיור והמגורים העצמאיים.** מדיווחי הצעירים עלה כי רק שליש מהצעירים בטוחים כי יידעו כיצד לחפש דירה ועזרה כספית בדיור, ורק כשליש חושבים כי יידעו איך להסתדר עם תשלומים ולשלם שכר דירה בזמן. בנוסף, ההיבט בתחום המגורים בו הצעירים הכי פחות בטוחים ביכולתם כלל את היכולת לחפש עזרה כספית בדיור במקרה הצורך (סולימני-אעידן, 2013).

4.ג. השוואה בין מוכנות הבוגרים בין מסגרות ההשמה השונות בארץ

כלל המחקרים שבחנו את מוכנות הבוגרים לחיים עצמאיים זיהו צרכים מגוונים אצל מרבית מהצעירים בתחומים רבים עם זאת ישנה שונות בין מסגרות ההשמה השונות ונראה כי מוכנות הצעירים משתנה בין מסגרת אחת למשניה. על פי רב ניתן לומר כי **לצעירים במסגרות של כפרי הנוער הערכת מוכנות גבוהה יותר מאשר צעירים במסגרות הפנימיות הטיפוליות. כך למשל נמצא כי למטפלי הצעירים בפנימיות בכפרי הנוער הערכה גבוהה יותר במוכנות הבוגרים בתחום הלימודים מאשר המטפלים בפנימיות הרווחה והאמנה.** לדוגמא, מטפלי הצעירים בפנימיות רווחה העריכו כי רק 16.5% מהצעירים יוכלו לקבל תעודת בגרות מלאה לעומת 25.5% שהוערכו על ידי מטפלים בכפרי הנוער (בנבנישתי וזעירא,

2008). במחקר שבחן את מוכנות הבוגרים מזווית ראייתם של מנהלי המסגרות, עלה כי אחוז גבוה משמעותית של מנהלים בקרב כפרי הנוער מעריכים את הצעירים כמוכנים יותר לחיים עצמאיים מאשר מנהלי הפנימיות הטיפוליות לאור אופיים, מאפייני הרקע ונסיבות חייהם (זעירא, בנבנישתי ודיניסמן, 2009).

היות וגם התמיכה הזמינה לבוגרים ממשפחתם משמעותית במוכנותם לקראת חיים עצמאיים חשוב לציין את ההבדלים הקיימים בין המסגרות השונות במידת התמיכה לה זוכים הבוגרים. **נראה כי בכל המסגרות ישנו מספר ניכר של צעירים שהם חסרי תמיכה משפחתית**, עם זאת נמצא כי הבוגרים בכפרי הנוער זוכים לתמיכה רבה יותר ממשפחתם מאשר בוגרי האמנה שלמעטים מהם עורף משפחתי עליו ניתן להישען או בוגרי פנימיות הרווחה שנתונים ללחץ משפחתי גדול יותר (בנבנישתי וזעירא, 2008). חשוב להדגיש כי גם במסגרות כפרי הנוער זוהה שיעור ניכר של צעירים, בעיקר ילידי אתיופיה שהם בעלי צרכים רבים יותר.

5. מהם הגורמים המנבאים מוכנות גבוהה יותר, והאם זו אכן קשורה להצלחה לאחר המעבר לחיים עצמאיים?

5. א. הגורמים הקשורים למוכנות גבוהה יותר לקראת לחיים עצמאיים של בוגרים

בחינה של גורמים העשויים לנבא מוכנות גבוהה יותר של צעירים לקראת היציאה לחיים עצמאיים משמעותית במיוחד היות וניתן יהיה להעריך את מוכנותם טרם היציאה ולסייע ביצירת תנאים טובים יותר לקראת המעבר בעוד הצעירים תחת חסותנו. כמו כן, זיהוי הגורמים הקשורים למוכנות גבוהה יותר, יאפשרו גם להבחין בין צעירים עם פוטנציאל מוכנות נמוך יותר הזקוקים לעזרה רבה יותר. מחקרים רבים בעולם בחנו סוגיה זו ומצאו כי בין הגורמים המנבאים מוכנות גבוהה יותר נכללים: הצלחה בלימודים, בריאות נפשית ותעסוקה בשעות אחר הצהריים. מאפייני מסגרת ההשמה קשורים אף הם למוכנותם של הצעירים לחיים עצמאיים. ניתן לזהות מאפיינים אובייקטיביים יותר כגון: מספר ההשמות, יציבותן וקביעותן לצד מאפיינים סובייקטיביים במהותם הכוללים את תחושת הביטחון הרגשי ואת המידה בה הצעירים חשים שצוות המסגרת מהווה מקור לתמיכה עבורו (Cashmore & Paxman, 2006). כך למשל מצאו מספר מחקרים שצעירים שחשו ביטחון בהשמה ותחושת תמיכה מצוות המסגרת, דיווחו על מוכנות גבוהה יותר למעבר (Cashmore & Paxman, 2006; Schofield & Beek, 2005).

בישראל נמצא כי המנבאים המשמעותיים ביותר למוכנות הנם מאפייני משפחת המוצא ומידת תמיכתה, מאפייני מסגרת ההשמה ומאפייני הצעירים עצמם. בהתייחס לקשר עם משפחות המוצא, נראה כי תדירות קשר גבוהה יותר עם ההורים ותמיכה רבה יותר מצדן קשורים למוכנות גבוהה יותר של הצעירים לחיים עצמאיים. בהתייחס לאיכות הקשר של הצעירים עם מטפלים במסגרת ההשמה, מצאו שיף ונבנישתי (2004) כי צעירים שחוו את הורי האמנה כמקבלים יותר, נמצאו מוכנים יותר בתחום ההשכלה והיחסים הבינאישיים. כמו כן, קשר חיובי עם העובדת הסוציאלית, נמצא קשור למוכנות הצעירים בתחום התנהגויות הסיכון. בנוסף, מאפייני הצעירים כגון נטייתם לאופטימיות וציפיות עתיד חיוביות יותר נמצאו אף הם קשורים לתחושת מוכנות גבוהה יותר לחיים עצמאיים (סולימני-אעידן, 2013). הערכה עצמית גבוהה ותעסוקה בעת השהייה בהשמה אף הם נמצאו כמנבאים מוכנות גבוהה יותר לחיים עצמאיים (Dinisman & Zeira, 2011).

5. ב. האם ובאיזו מידה יש קשר בין תוכניות הכנה לחיים עצמאיים של הבוגרים למצבם

בפועל בחיים העצמאיים?

בבחינת הקשר שבין מוכנות הצעירים לקראת יציאה לחיים עצמאיים לבין הישגיהם בפועל, ראוי לעשות הבחנה בין תוכניות ההכנה הפורמאליות במסגרות השונות לבין תחושת המוכנות הסובייקטיבית של הצעירים בתחומים שונים לקראת המעבר. **ההנחה היא שלשירותים הניתנים בעת ההשמה על מנת להכין את הצעירים ליציאה עשויה להיות השפעה חיובית לקידום תוצאות חיוביות לאחר היציאה לחיים עצמאיים הן ברמה המעשית והן ברמה הרגשית. עם זאת תרומתן של תוכניות ההכנה להצלחה בחיים העצמאיים אינה ניכרת בכלל המחקרים שנעשו בארץ ובעולם וישנם ממצאים סותרים.** הסיבות לכך עשויות להיות קשורות לעבודה שתוכניות ההכנה וטיבן משתנות ממסגרת למסגרת או לכך שמרבית המחקרים התייחסו לנושא ההכנה באופן רחב וכללו בתוכו התייחסות לתוכניות הכנה ספציפיות או להדרכה ותמיכה לקראת המעבר, רק בהקשר לתחומים מסוימים.

מספר מחקרים ציינו כי ישנה אי וודאות בנוגע לתרומתן של תוכניות הכנה לתוצאות חיוביות לאחר המעבר (דיניסמן, 2012, Sala-Roca, 2009). לעומת זאת, נמצאו מחקרים המצביעים על כך שישנו קשר בין מוכנות הצעירים להישגים לאחר המעבר בתחומים השונים. ריילי (Reilly, 2003) מצא כי קבלת הדרכה ושירותים בעת ההשמה העלה את הסבירות לתוצאות חיוביות. להערכתו, בקרב צעירים אשר קיבלו יותר הדרכה, הכשרה ושירותים שהכינו אותם ליציאה, הייתה סבירות נמוכה יותר להסתבכות עם

החוק ושביעות רצון גבוהה יותר משהותם במסגרת ההשמה. בנוסף, הם חשו מוכנים יותר לחיים עצמאיים והיו מרוצים יותר מסידורי המגורים לאחר עזיבתם את המסגרת. מחקר רחב היקף אחר מצא כי תחושת מוכנות גבוהה יותר של הצעירים לקראת המעבר נמצאה קשורה להישגים לימודיים גבוהים יותר, לבריאות פיסית וליחסים בינאישיים טובים יותר (Pecora et al., 2003).

בישראל לא נערכו מחקרים על תרומתן של תוכניות ההכנה לחיים למצב הבוגרים למעט שניים. בראשון, שבחן האם דיווח הבוגרים על השתתפות בתוכניות ההכנה קשור למצבם לחיים עצמאיים, לא נמצא קשר בין השתתפות בתוכניות ההכנה לחיים למצב הבוגרים בחיים העצמאיים (דיניסמן, 2012). אולם במחקר האחר נמצא כי צעירים שדיווחו על תחושת מוכנות גבוהה יותר לחיים עצמאיים דיווחו על הסתגלות גבוהה יותר כשנה לאחר המעבר במסגרת העיקרית בה השתלבו (צבא/שרות לאומי/עבודה/לימודים), על מצב כלכלי טוב יותר, יציבות גבוהה יותר במגורים ומעורבות פחותה יותר בהתנהגויות הסיכון (Sulimani-Aidan, Benbenishty, Dinisman & Zeira, in press). תחושת מוכנות גבוהה יותר נמצאה גם קשורה לציפיות גבוהות יותר של הצעירים מעתידם (Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2011).

על אף שאין בנמצא מחקרי הערכה על תוכניות מוכנות לקראת חיים עצמאיים העומדים בסטנדרטים מתודולוגיים מקובלים למחקרים על יעילות של תוכניות, סקירת המחקרים המרכזיים שנעשו מלמדת כי לדברי הצעירים תוכניות ההכנה סייעו להם בכל הקשור להתנהלות כלכלית, מיומנויות בין-אישיות והשגת אמצעים למיצוי משאבים בקהילה (McMillen, Rideout, Fisher & Tucker, 1997). במחקרי הערכה שבדקו את השפעת תוכניות ההכנה על הבוגרים כשלוש שנים לאחר המעבר, נמצא כי בהשוואה לבוגרי השמות שלא השתתפו בתוכניות הכנה, משתתפי התוכניות נטו יותר לחיות באופן עצמאי ולשלם את כל הוצאות הדיור. כמו כן, דיווחו הצעירים על רמה גבוהה יותר של הישגים ושאיפות לימודיות (Lindsey & Ahmed, 1999) ופחות התנהגויות סיכון (Reilly, 2003). במחקר הערכה אחר נמצא שמצבם של המשתתפים בתכנית ההכנה היה טוב מהצעירים שלא השתתפו בכל הנוגע ליציבות בעבודה, להישגים לימודיים, עלות לקהילה, הימנעות מהורות מוקדמת ושביעות רצון כללית מהחיים (Cook, 1994). מחקר אורך נוסף של דיקסון (Dixon, 2008) מצא קשר בין השתתפות בתוכניות ההכנה לחיים עצמאיים בתחומים של השכלה ועבודה ורווחה נפשית של הצעירים כשנה לאחר המעבר לחיים עצמאיים. אם כי חשוב לציין כי מרבית מחקרים אלו נעשו על צעירים באמנה.

בישראל לא נעשו מחקרי הערכה על תוכניות לחיים עצמאיים הניתנות בעת ההשמה למעט מחקרים של בנבנישתי ומגנוס (2008) אשר עסק בהערכה של תוכניות המשך לבוגרים ולא בתוכניות הכנה לחיים עצמאיים כשלעצמן, אולם ראוי לציין. מחקר זה בחן את תרומתן של שלוש תוכניות המיועדות לבוגרים: "גשר לחיים עצמאיים", "דירות בוגרים בחסות הנוער" ו"חוות בר-שדה" הכוללות צעירים חסרי עורף משפחתי ובו העריכו החוקרים על סמך ראיונות עם הבוגרים ומלוויהם כי לתוכניות תרומה חיובית בכל האמור לרכישת יכולות להתמודדות עם החיים העצמאיים.

6. מסקנות והשלכות מעשיות למדיניות ולפרקטיקה

6.א. ניתוח ודיון בזיקה לצרכי הבוגרים לאחר היציאה: כיצד ניתן לשפר את מוכנות

הבוגרים לחיים עצמאיים בעודם בהשמה?

ההבנה בדבר פגיעותם של צעירים בוגרי השמות במעבר לחיים עצמאיים חידדה את המודעות החברתית לצרכיהם של הבוגרים ולפיכך בעשורים האחרונים הוקמו בעולם תשתיות חקיקתיות המעניקות להם שירותים וליווי הולמים. גם בישראל החלו לפתח שירותים שיסייעו לצעירים בעודם בהשמה בעיקר עבור בוגרים חסרי עורף משפחתי, אך עם זאת בכל האמור למוכנותם בעת ההשמה, **אין מדיניות אחידה וישנה שונות רבה בין היקף ואיכות התוכניות והמשאבים שמקצות הפנימיות וכפרי הנוער עבור הבוגרים.** נראה כי תוכניות ההכנה לחיים עצמאיים בתחומים השונים שונות ממסגרת אחת למשניה ורחוקות מלהשביע רצון ולספק את צרכי הצעירים על קשת המשימות והדרישות עמם עליהם להתמודד (בנבנישתי ומגנוס, 2008). לפיכך, חשוב כי ראשית תונחל המודעות להכרה הבסיסית של אחריות המשרדים ומשרדי הרווחה והחינוך בפרט, למוכנות הצעירים הכוללת בין היתר יצירת תשתית חקיקתית בנושא, תקצוב נפרד להכנה ולתקופת המעבר המיידית והרחוקה יותר ושיתופי פעולה בין-משרדיים (שרביט ווגשל, 2008).

סיקרת הספרות המקיפה שהובאה עד כה מלמדת על מצבם של הבוגרים לאחר מעברם לחיים עצמאיים ומצביעה על צרכיהם והקשיים איתם הם צפויים להתמודד כבוגרים. בנוסף, הובאו תוכניות ההכנה המתבצעות לרב בפנימיות וכפרי הנוער בישראל ומשמעותן עבור הבוגרים. הוצגה תפיסת המוכנות הסובייקטיבית של הצעירים וכפי שהיא מוערכת על ידי הגורמים המטפלים בצעירים, תוך השוואה בין מסגרות ההשמה השונות. האופן בו בוחנים את מוכנות הצעירים לקראת יציאה לחיים עצמאיים העולם ובארץ נסקר אף הוא ובנוסף, הובאו ממצאי מחקרים המלמדים על מידת הקשר שבין מוכנות צעירים בהשמה לעצם הישגיהם ותפקודם בחיים העצמאיים כבוגרים. לאור הנתונים והתובנות שעלו מהסקירה נוסחו המסקנות וההשלכות היישומיות לפרקטיקה מתוך שאיפה לשפר את מוכנות הבוגרים לחיים עצמאיים. ראוי לציין כי כל מאמץ רב ומקיף ככל שיהיה להכין את הצעירים למעבר בעודם בהשמה, מהווה רק חלק בתהליך הצלחתם בחיים הבוגרים, היות וצעירים אלו זקוקים לליווי, תמיכה ומעקב גם לאחר המעבר. ולכן מוכנות הבוגרים לקראת יציאה צריכה להוות חלק מרצף תקופתי הכולל את זמן שהותם במסגרת, בתקופה המיידית שלאחר המעבר ובזמן שלאחר המעבר.

הצרכה מוקדמת ואיתור צרכים דיפרנציאליים

בחירת מוכנותם של הבוגרים בפועל על ידי מנהלי המסגרות, מטפליהם והבוגרים עצמם מלמדת על צרכים רבים ומוכנות נמוכה של הבוגרים בתחומים משמעותיים כגון: שרות משמעותי בצה"ל, השכלה, מצב כלכלי, דיור ותעסוקה. תחומים אלו מהווים את תחומי המפתח להשתלבותם התקינה בבגרות ולניעות חברתית ולפיכך ישנה חשיבות רבה לפתח תוכניות המותאמות לנקודות החוזק והחולשה שהועלו. עם זאת, מאחר וישנם הבדלים בצרכים ובמידת המוכנות של הבוגרים בכפרי הנוער לעומת פנימיות הרווחה ישנה חשיבות רבה לביצוע הערכה מקדימה בכלל המסגרות לאיתור צרכים דיפרנציאליים ועשיית מיפוי העשוי ללמד על קבוצות פגיעות יותר או על צרכים המשותפים להיקף גדול יותר של הצעירים. הערכת מוכנות מדויקת יותר של הצעירים עשויה לעזור בזיהוי התחומים שיש אותם לחזק או בהם לתמוך לאחר המעבר. לפיכך, מיפוי והערכה מוקדמים עוד בהיותם בהשמה, יסייעו בגיבוש תוכניות ושירותים המותאמים יותר לצרכים הכלליים והייחודיים של הבוגרים בהתאם לתפקודם במסגרת ולרקע האישי שלהם.

שימוש בכלי אחיד לבחינת מוכנות הצעירים במסגרות השונות, עשוי לסייע ולתת מענה לכך. שאלון להערכת מוכנות שהותאם לבוגרי פנימיות בארץ על ידי בנבנישתי הפך לחלק מהערכה הנעשית באמצעות רף הפנימיות. עם זאת, עדיין לא ברורה המידה שבה נעשה בכלי זה שימוש לשם זיהוי מצבו של כל אחד מהצעירים בפנימיות ולשם הערכה של הצרכים של כלל הצעירים על סף היציאה מהפנימיות. ייתכן וניתן להשתמש בכלי זה כבסיס, תוך הוספת פרמטרים נוספים ומימדים שונים לקבלת תמונה מעמיקה יותר אודות מוכנותם וצרכיהם של הצעירים הלכה למעשה. מעבר לזיהוי צרכים ונקודות קושי טרם המעבר עבור כל צעיר בפני עצמו, הכנסת כלי זה לשימוש יכולה לסייע בזיהוי קבוצות ייחודיות ולהצביע על מגמות משתנות במוכנות הצעירים לאורך זמן הן בחתך בין פנימייתי והן על ציר הזמן. נתונים אלו יכולים לסייע בבניית תוכניות ההתערבות של כל פנימייה על פי התמונה העולה מסיכום תמונת המצב המתארת את חניכיה ולסייע בהמשך בגיבוש מדיניות כוללת של כלל הפנימיות. סביר להניח כי איגום משאבים ושיתוף פעולה בין משרדי ובין דיסציפלינארי יעיל יותר (למשל בין משרד החינוך והרווחה) עשויים להשיג בסיס נתונים רחב יותר שיאפשר בניית מודל מקיף אשר יסייע לקובעי המדיניות ואנשי הפרקטיקה להכין באופן הטוב ביותר את קבוצות הצעירים השונות הנבדלות באפיונם.

תהליך הכנה מקיף הכולל היבטים מצויים ורצויים

הן הספרות המחקרית והן העדויות בשטח מצביעים על החשיבות הרבה שיש להכנת הצעירים לקראת יציאה לחיים עצמאיים לאור מצבם בבגרות, צרכיהם וההתמודדויות הצפויות להם בתהליך. אי לכך, תהליך ההכנה צריך להיות מקיף ולכלול התייחסות להיבטים הפרקטיים שבמעבר לצד חיזוק החוסן הרגשי להתמודד עם דרישות חיי הבגרות, רכישת יכולות מוחשיות לצד חיזוק יכולות אישיות הכוללות יכולת לקבל החלטות ולנהל מערכות וקשרים בינאישיים פורמאליים ואישיים. כאמור כיום ישנן תוכניות הכנה לקראת יציאה לחיים עצמאיים במרבית הפנימיות ולאילו עשוי להיות תפקיד משמעותי בהקניית ידע והבנה באשר לאתגרים הצפויים. חשוב כי תוכניות אלו יאפשרו יצירת הזדמנויות להתנסויות חיוביות כמו שילוב בתעסוקה במהלך הלימודים, מפגשים עם בוגרים שהצליחו בתחומים שונים ויכללו סדנאות ושיחות עם הצוות המכינות את הצעירים רגשית, קוגניטיבית ומעשית ליציאה תוך הענקת ידע באשר לאתגרים הצפויים. הידע הקיים של הצעירים בנוגע לשלב החיים שלפניהם משמעותי, משום שהוא מספק מידע על המטרות שראוי להשיגן בעתיד, האופן שבו מטרות אלו יהפכו מציאותיות, והמידה שבה לצעירים יש שליטה על התהליך (Nurmi, 2005). לפיכך, חשוב כי לצד ההכנה בנושאים המעשיים כגון: תעסוקה והשכלה, תוכניות הכנה אלו יכללו גם מרכיבים השמים דגש על מוכנותם הרגשית של הבוגרים העשויים להגביר את חוסנם וחוללותם העצמית של הצעירים. התמקדות בתכנים רגשיים ומעודדי תקווה ומוטיבציה כגון תוכניות שמתמקדות באופטימיות, תפיסת עתיד חיובית, והעצמה של כוחות ובניית חוסן, עשויים לאפשר לצעירים להעלות חששות ותקוות לקראת המעבר ולהציע דרכים להתמודדות בתהליך המעבר ולאחריו.

תחומים ותכנים מרכזיים בתהליך ההכנה לחיים עצמאיים

בחינת מוכנותם של הבוגרים בפועל על ידי מנהלי המסגרות, מטפליהם והבוגרים עצמם מלמדת על צרכים רבים ומוכנות נמוכה של הבוגרים בתחומים המהווים את תחומי המפתח להשתלבותם התקינה בבגרות ולניעות חברתית ולפיכך ישנה חשיבות רבה לפתח תוכניות המותאמות לנקודות החוזק והחולשה שהועלו. תחומים אלו כוללים בין היתר: שרות משמעותי בצה"ל, השכלה, דיור ותעסוקה והימנעות מהתנהגויות סיכון כאשר בכל אחד מהתחומים הללו עולים צרכים דיפרנציאליים בהתאם למצב הצעירים בעת ההשמה ולאחר המעבר. ראוי לציין כי מאחר ואין התייחסות מערכתית לנושא, אין בנמצא תיעוד מסודר של תוכנן של תוכניות ההכנה המשתנות ממסגרת למשניה. ייתכן וקיימות תוכניות הכנה

בתחומים מסוימים שנותנות מענה הולם שמהן ניתן ללמוד אולם לשם כך, ישנו צורך באיגום משאבים הקיימים, הערכתם, תוך שיפורם והתאמתם למאפייני הצעירים המשתנים בין המסגרות השונות.

כמו כן, חשוב לציין כי לאור חשיבותם של התחומים לחיי הצעירים בתקופה המיידית למעבר ולאחריה, והצרכים הדינמיים שעולים, תוכניות ההכנה אינן יכולות להיות שלמות ללא ליווי ותמיכה לפחות בתקופה הקריטית לאחר עזיבת הפנימייה. **תוכניות ההתערבות לפיכך צריכות לתמוך בצעירים באמצעות בניית מעבר הדרגתי ומתמשך ככל שניתן שבמהלכו נעשית הערכת של כישוריהם לחיים עצמאיים ונבנית תוכנית אישית הכוללת אמצעים מגוונים לרכישת ידע והתנסות הרלבנטיים להשתלבות נורמטיבית עבור הצעירים.** יש לוודא הקנייה של כישורי חיים רלבנטיים ומתן הזדמנויות להתנסות בהפעלתם, תוך כדי מתן דגש על הזדמנויות לרכישת השכלה, כלים להכנה לעולם העבודה, הכנה לצבא ובניית כישורים חברתיים.

בנוסף, רצוי מאוד לבנות קשרים עם שירותים הרלבנטיים לצעירים לאחר היציאה במידת האפשר. **ישנה חשיבות רבה ליצירת קשרים מוקדמים עם מקורות רלוונטיים מחוץ למסגרת שידוע שהצעירים צפויים להכיר כגון גורמים בצבא, השירות הלאומי או במכינה.** מעבר להקניית ידע לצעירים אודות המסגרות והשירותים הבאים עימם ייפגשו, ישנה חשיבות להכין את המסגרות עצמן באמצעות העברת מידע שיאפשר להן להבין את הקשיים והצרכים של צעירים בוגרי השמות והאופן שבו יוכלו לסייע להם להפיק את המרב משהותם במסגרת. היבטים אלו משמעותיים במיוחד לצבא וללימודים בהם הצעירים נתקלים בקשיי הסתגלות רבים.

מקומם המשמעותי של המשפחה בחיי הצעירים הן במתן תמיכה והן כמסגרת אליה הם שבים, מדגיש כי יש לכלול את מרכיב התמיכה המשפחתית בבניית תוכניות ההכנה. הן מצד הצעירים והן מצד ההורים אליהם שבים הצעירים לאחר תקופה ממושכת של היעדרות. הענקת תמיכה ומתן ידע להורים צריך לכלול הבנה בנוגע לשלב בו נמצאים ילדיהם בחייהם, הדרישות, הלחצים והאתגרים עימם הם צפוי להתמודד והאופן בו יוכלו לסייע להם במעבר בהתאם ליכולותיהם.

בנוסף לחשיבות הקשר עם ההורים, לצעירים בפנימיות ובכפרי נוער קשר מיוחד ומשמעותי לחיים עם חבריהם מתוקף השהות הממושכת והחוויות שהם חולקים יחד בקרב רבים מהצעירים. **הפרידה מהחברים מהווה את הקושי המרכזי במעבר ולקשרים הנרקמים בין הצעירים בהשמה תרומה ממשית להישגים בחיים העצמאיים.** לפיכך ראוי לשים דגש על היבטים של פרידה רגשית מחד ועל המשך שמירת קשר מאידך (סולימני-אעידן, 2013). על אף ששמירת יחסים בגיל זה יכולה להיעשות גם באופן טבעי, ניתן לפתח באופן פשוט ממשקי תקשורת להקל על הצעירים לשמור על קשר להיעזר בחברים לאחר שכל אחד נפרד לדרכו, בעיקר בימנו בהם לאינטרנט מקום רב וזמינות גבוהה בחיי היום יום, בעיקר בקרב

צעירים. דוגמא לכך יכולה להיות הקמת אתר בוגרים הכולל פורום חברתי. אתר זה יכול אף לכלול מאגרי מידע לפי תחומים רלוונטיים לחייהם העצמאיים, קישורים למקומות ושירותים בהם יוכלו להיעזר, פורום להתייעצות עם בוגרים ותיקים או אנשי הפנימייה.

סיכום

עזיבתם של הבוגרים את מסגרת השמה מזמנת עבורם התמודדויות ואתגרים אשר לעמידה בהם ישנן השלכות חשובות על מהלך חייהם. מתוך הנחה שלרבים מהבוגרים ממסגרות השמה חוץ ביתית ישנה התמודדות מורכבת וקשה יותר עם תקופת המעבר לחיים עצמאיים בשל הרקע ממנו הגיעו ובשל העובדה שעליהם לעמוד ברשות עצמם ולקחת אחריות ולהשתלב בעולם הבוגר לעיתים ללא תמיכה, יש לשים דגש על הכנה הולמת של הצעירים לחיים עצמאיים.

נתוני נייר העמדה הנוכחי מצביעים על צרכים רבים של הבוגרים בעת המעבר ועל מוכנות שאינה מספקת לענות על צרכים אלו הן בעיני מטפליהם והן בתחושת הצעירים, על אף שרוב מסגרות ההשמה נערכות באופן זה או אחר ליציאת הבוגרים ומפגינות רצון לסייע להם ככל הניתן בהקניית כישורי חיים לקראת המעבר. לפיכך, בולט הצורך בהכרתם של המשרדים הממשלתיים באחריות לנושא באמצעות חקיקה ותקציבים להכנה ולתקופת המעבר.

המסקנות המרכזיות מצביעות על חשיבותה של הערכה מוקדמת של צרכי הבוגרים לקראת המעבר ולאחריו, פיתוח ועיצוב תוכניות הכנה המותאמות לבוגרים על בסיס כללי ודיפרנציאלי בהתאם למאפיינים הייחודיים של קבוצות הצעירים לצד ליווי והערכה שעשויה ללמד על יעילות התוכניות עבורם מעשית ורגשית בעת ההשמה וכעצמאיים. כל אלו דוחקים במדינה להכיר באחריותה לגורלם והמשך התפתחותם של הבוגרים לאחר היציאה ממסגרות ההשמה השונות. אחריות זו הנגזרת מהבנה שמשרכת הידיים מהטיפול בבוגרים בשלב בו הם אינם עוד ערוכים להתמודד באופן עצמאי עם הצפוי להם, עלולה להוריד לטמיון את ההשקעה שנעשתה עד כה ולהדיר את הבוגרים מהחברה בה שאפנו לשלבם במהלך כל תקופת ההשמה.

מקורות

- בנבנישתי, ר., וזעירא, ע. (2008). הערכת מידת השליטה של מתבגרים בהשמה חוץ ביתית במיומנויות חיים וצורכיהם לקראת עזיבתם את המסגרת. *מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, 28, 17-44.
- בנבנישתי, ר., ומגנוס, א. (2008). הערכת התוכנית- "גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי". *מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, 28, 45-84.
- בנבנישתי, ר., וסולימני-אעידן, י. (2012). *צעירים הבוגרים ממסגרות השמה חוץ ביתיות: אתגרים ושירותים*. אוניברסיטת בר-אילן.
- גוטר-שגיא, נ. וניסקי, מ. (2008). תכנית "למרחב"- מענה לצעירים יוצאי השמה חוץ ביתית. *מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, 28, 85-94.
- דיניסמן, ת. (2012). *גורמים המנבאים מעבר מוצלח מהשמה חוץ ביתית לחיים עצמאיים: מאפיינים של הצעיר, רשת התמיכה החברתית והפנימייה*. עבודת דוקטורט שלא פורסמה. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- זעירא, ע., ובנבנישתי, ר., ודיניסמן, ת. (2009). *לקראת יציאה לחיים עצמאיים: הערכת מוכנות וצרכים של מתבגרים- דוח ממצאים*. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית.
- כץ, ק. (1988). *אזרחים בוגרי "בני ברית" דו"ח מעקב אחרי בוגרי בית הילדים בני ברית*. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך", בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
- סולימני-אעידן, י. (2013). *מעברם לחיים עצמאיים של בוגרי פנימיות: גורמים אישיים (מגדר ואופטימיות) ובינאישיים (תמיכה חברתית) המנבאים את מצבם על סף היציאה מהפנימייה ושנה לאחר היציאה*. עבודת דוקטורט שלא פורסמה. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- סולימני-אעידן, י. (2013). *חווית המעבר לחיים עצמאיים של בוגרי פנימיות בישראל. מפגש לעבודה סוציאלית-חינוכית*, 36, 145-163.
- קורטני, מ., טראו, ש. ת ובוסט, נ. (2008). הערכת תפקוד בבגרות של צעירים מסיימי שהות באומנה: תמונת מצב בארה"ב. *מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, 28, 135-154.
- שילה, י., וגרופר, ע. (2008). התפתחויות עדכניות במדיניות משרד החינוך בתחום הטיפול בבוגרי פנימיות בכלל ובחסרי עורף משפחתי בפרט. *מפגש לעבודה סוציאלית-חינוכית*. 28, 175-179.
- שיף, מ., ובנבנישתי, ר. (2004). *מצבם של מתבגרים באמנה ותפיסת מוכנותם לחיים עצמאיים בתום השהות בה- דו"ח מחקר*. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית.
- שיף, מ., וקושר, ח. (2005). *מחקר מעקב אחר בוגרי פנימיית "בית אפל" בגילאי 18 ומעלה*. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית.
- שמעוני, ע., ובנבנישתי, ר. (2012). *ילדים נפגעי התעללות והזנחה השוהים במסגרות חוץ ביתיות והמטופלים בקהילה – רקע ותוצאות*. ירושלים: מכון חרוב והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

- Arnett, J. J. (2000). Emerging Adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480. doi:10.1037/0003-066X.55.5.469.
- Barth, R. (1990). On their own: The experiences of youth after foster care. *Child and Adolescent Social Work*, 7 (5), 419-440.
- Benbenishty, R., & Schiff, M. (2009). Perceptions of readiness to leave care among adolescents in foster care in Israel. *Children and Youth Services Review*, 3, 662-669. doi:10.1016/j.childyouth.2009.01.001.
- Cashmore, J., & Paxman, M. (2006b). Wards leaving care: Follow up five years later. *Children Australia*, 31(3), 18-25.
- Cook, R. J. (1994). Are we helping foster care youth prepare for their future?. *Children and Youth Services Review*, 16, 213-229.
- Clare, M. (2006). Personal reflections on needs and services for young people leaving care: From local to international to national (1996-2005). *Children Australia*, 31 (3), 11-17.
- Collins, M. E. (2004). Enhancing services to youths leaving foster care: Analysis of recent legislation and its potential impact. *Children and Youth Services Review*, 26(11), 1051-1065.
- Courtney, M., & Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child and Family Social Work*, 11 (3), 209-219.
- Courtney, M.E., & Hughes Huring, D. (2005). The transition to adulthood for youth “aging out” of the foster care system. In D. W. Osgood, E. M. Foster, C. Flanagan, & G. Ruth (Eds.), *On Your Own Without a Net: The Transition to Adulthood for Vulnerable Populations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan-Kaylor, A., & Nesmith, A. (2001). Foster youth transition to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare*, 80,(6), 685-717.
- Dinisman, T., & Zeira, A. (2011). The contribution of individual, social support and institutional characteristics to perceived readiness to leave care in Israel: An ecological perspective. *The British Journal of Social Work*, 41(8), 1442-1458.

- Dixon, J. (2008). Young people leaving care: Health well-being and outcomes. *Child and Family Social Work, 13*, 207-217.
- Festinger, T. (1983). *No one ever asked us: A postscript to foster care*. New York: Columbia University Press.
- Georgiades, S. (2005). Initial internal consistency evidence on the Daniel Memorial Independent Living Assessment: A research note. *Children and Youth Services Review, 27*, 921– 930.
- Hahn, A. (1994). The use of assessment procedures in foster care to evaluate readiness for independent. *Children and youth service review, 16*(3), 171-179. doi:10.1016/0190-7409(94)90004-3.
- Lindsey, E. W., & Ahmed, F. E. (1999). The North Carolina independent living program: A comparison of outcomes for participants and nonparticipants. *Children and Youth Services Review, 21*(5), 389-412.
- Maluccio, A. N., Krieger, R., & Pine, B. A. (Eds.). (1990). *Preparing adolescents to leave foster family care: Guidelines for policy and program*. Washington, DC: Child Welfare League of America.
- McMillen, J. C., & Tucker, J. (1999). The status of older adolescents at exit from out of home care. *Child Welfare, 78*(3), 339-360.
- McMillen, J. C., Rideout, G. B., Fisher, R. H & Tucker, J. (1997). Independent-living services: The view from former foster youth. *Families in Society, 78*(5), 471-479.
- Mendes, P., & Moslehuddin, B. (2006). From dependence to interdependence: Towards better outcomes for young people leaving state care. *Child Abuse Review, 15*(2), 110-126.
- Merdinger, J. M., Hines, A. M., Lemon-Osterline, K., & Wyatt, P. (2005). Pathways to college for former foster youth: Understanding factors that contribute to educational success. *Child Welfare, 84*(6), 867-896.
- Nollan, K. A., Horn, M., Downs, A., Pecora, P. J., & Bressani, R. V (2001). *Ansell-Casey Life Assessment (ACLSA) and Life Skills Guidebook Manual*. WA: Casey Family Programs.
- Nurmi, J. E. (2005). Thinking about and acting upon the future: Development of future orientation across the life span. In J. Joireman., & A, Strathman (Eds.), *Understanding*

- behavior in the context of time: Theory, research and application*. Mahwah, N. J: Lawrence Erlbaum associates.
- Pecora, P. J., Kessler, R. C., O'Brien, K., White, C. R., Williams, J., Hiripi, E., English, D., White, J., & Herrick., & M. A. (2006). Educational and employment outcomes of adults formerly placed in foster care: Results from the Northwest foster care alumni study. *Children and Youth Services Review*, 28, 1459-1481.
- Pecora, P. J., Williams, J., Kessler, R. C., Dowens, C. A., O'Brien, K., & Hirpi, E., (2003). *Assessing the effects of foster care: Early results from Casey National alumni study (internet version)*: Seattle: Casey Family Programs.
- Reilly, T. (2003). Transition from care: Status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare*, 82, 727-746.
- Sala-Roca, J. (2009). Analysis of factors involved in social inclusion process of young people fostered in residential care institutions. *Children and Youth Services Review*. 31, 1251-1257.
- Schiff, M., & Benbenishty, R. (2006). Functioning of Israeli group-homes alumni: Exploring gender differences and in-care correlates. *Children and Youth Services Review*, 28, 133-157. doi:10.1016/j.chilyouth.2005.02.010.
- Schiff, M., Nebe, S., & Gilman, R. (2006). Life Satisfaction Among Israeli Youth in Residential Treatment Care. *British Journal of Social Work*, 36, 1325–1343. doi 10.1093/bjsw/bch274.
- Schofield, G., & Beek, M. (2005). Risk and resilience in long- term foster-care. *British Journal of Social Work*, 35, 1283-1310. doi:10.1093/bjsw/bch213.
- Sinclair, I., Baker, C., Wilson, K., & Gibbs, I. (2005). *Foster children, where they go and how they get on*. London: Jessica Kinsley.
- Stein, M. (2006a). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11, 276-279. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00439.x.
- Sulimani-Aidan, Y., & Benbenishty, R. (2011). Future expectations of adolescents in residential care in Israel. *Children and Youth Service Review*, 33, 1134-1141. doi: 10.1016/j.chilyouth.2011.02.006

- Sulimani-Aidan, Y., Benbenishty, R., Dinisman, T., & Zeira, A. (in press). Care leavers in Israel: What contributes to better adjustment to life after care?. *Journal of Social Service Research*).
- Weiner, A., & Kupermintz, H. (2001). Facing adulthood alone: The long term impact of family break up and infant institutions, a longitudinal study. *British Journal of Social Work*, 31(2), 213-234. doi:10.1093/bjsw/31.2.213.
- Zaff, J. F., Smith, D. C., Rogers, M. F., Leavitt, C. H, Halle, T. G & Bornstein, M. H. (2003). Holistic well-being and the developing child. In M. H. Bornstein, L. Davidson., C. L. M., Keyes, & K. A., Moore (Eds.), *Well being: Positive development across the life course* (pp. 23-32). New Jersey - London.

ריכוז הערכות נתוני הבוגרים מכפרי הנוער והפנימיות בארץ

ד"ר יפית סולימני-אעידן

המסמך הנוכחי מציג את הנתונים הקיימים באשר למספר הבוגרים מכפרי הנוער של המנהל לחינוך התיישבותי במשרד החינוך ושל מספר הבוגרים מפנימיות בפקוח של משרד הרווחה בישראל. בנוסף, מוצגת הערכת המספרית של הצעירים הבוגרים שהינם חסרי עורף משפחתי אף שאין הגדרה אחידה במשרדים השונים לצעירים המוגדרים באופן זה. איסוף הנתונים נעשה הן באמצעות התכתבויות ושיחות עם המשרדים הממשלתיים והן באמצעות סקירה של נתונים המפורסמים מעת לעת. חשוב לציין כי אין בנמצא נתונים מדויקים באשר לבוגרים מדי שנה וישנה שונות רבה בין אופן איסוף הנתונים בין המשרדים והמסגרות השונים. לפיכך, איסוף הנתונים כולל הערכות ואמדנים מושכלים של הנתונים הכתובים ושל ראשי המשרדים. ריכוז הנתונים מובא להלן:

הערכה של סך הבוגרים מכפרי הנוער והפנימיות מדי שנה

- על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2009-2010, סך הצעירים הבוגרים הלומדים במסגרות השמה חוץ ביתיות הכוללות ילדים באמנה, מסגרות חסות הנוער ופנימיות טיפוליות כיתה י"ב, הנו כ- 10,500 (למ"ס, 2011).
- בדוח שנתי מסכם על ילדים השוהים במסגרות חוץ ביתיות בשיתוף הלמ"ס, הוערך כי בשנת 2008, כלל הצעירים בהשמות בהיותם בני 19 עמד על כ-11,800 צעירים (שמעוני ובנבנישתי, 2011).

הערכה של בוגרי פנימיות משרד הרווחה מדי שנה

- בדוח שנתי מסכם על ילדים השוהים במסגרות חוץ ביתיות בשיתוף הלמ"ס, הוערך כי בשנת 2008, כלל הצעירים בפנימיות של משרד הרווחה בהיותם בני 19 עמד על כ- 1200 צעירים (שמעוני ובנבנישתי, 2011).
- על פי נתוני הרף הממולאים על ידי המטפלים במסגרות הרווחה, מספר הצעירים מעל גיל 17 לשנת 2012 עמד על כ-1220 צעירים (לב שדה, השירות לילד ולנוער, 2013).
- על פי דיווחים של חסות הנוער, המטפלים בבני הנוער הנמצאים בקצה הרצף הטיפולי-חינוכי (המופנים בצל החוק), מידי שנה בוגרים כ-230 צעירים (יוגב, חסות הנוער, 2013)

הערכה של בוגרי כפרי הנוער, המנהל לחינוך התיישבותי מדי שנה

- בדוח שנתי מסכם על ילדים השוהים במסגרות חוץ ביתיות בשיתוף הלמ"ס, הוערך כי בשנת 2008, כלל הצעירים בכפרי הנוער של המנהל לחינוך התיישבותי בהיותם בני 19 עמד על כ-4,900 צעירים (שמעוני ובנבנישתי, 2011).
- על פי דיווח של לשכת מנהל המנהל לחינוך התיישבותי, סך הכל מסיימי כיתה י"ב בכל מסגרות המנהל (ללא מתן), בשנת תשע"ג הנו 4105 תלמידים. מתוך אלו, כ-1500 הנם בוגרי כפרי נוער.

הערכה של צעירים בוגרים המוגדרים כחסרי עורף משפחתי

- **הערכה כללית:** לפי סקר שנעשה ע"י זלכה ושומן (2003), ההערכה היא שמדי שנה יש כ-350 בוגרי מפנימיות ממלכתיות וממלכתיות דתיות חסרי עורף משפחתי בקרב בוגרי פנימיות הרווחה והאמנה לבוגרים אלה יש להוסיף אוכלוסיות נוספות, שלא נכללו באוכלוסיית הסקר: בוגרי משפחות אומנה, תוכנית נעל"ה, פנימיות חסות הנוער, פנימיות חרדיות וערביות.
- **הערכת משרד רווחה:** על פי הערכת המשרד הרווחה והשירותים החברתיים בכל מסגרות הפנימיה ושל משפחות האמנה, בכל המגזרים בארץ יש כ-450 בוגרים חסרי עורף משפחתי (לוי, 2008). הערכה נוספת המושגת על פי נתוני הרף הנה כי כ-615 צעירים יוצאים לעיתים רחוקות לבית הוריהם או אינם יוצאים כלל (לב שדה, 2013).
- **הערכת חסות הנוער:** על פי דיווחים של חסות הנוער, מרבית הצעירים בטיפולם הנם חסרי עורף משפחתי וכמידי שנה בוגרים כ-230 צעירים (יוגב, חסות הנוער, 2013).
- **הערכת המנהל לחינוך התיישבותי:** מספרי הצעירים חסרי העורף על פי דיווח רשמי של המנהל לחינוך התיישבותי עומד על כ-25% מכלל הבוגרים ומוערך כ-375 צעירים.

סיכום

איתור ואיסוף הנתונים באשר למספר הבוגרים בכפרי הנוער ובפנימיות בארץ העלה כי בקרב המשרדים קיימת רק הערכה באשר למספר הצעירים הבוגרים וחסרי העורף המשפחתי כאשר טווח האומדנים משתנה בין הנתונים הרשמיים לנתונים המפורסמים, וישנה שונות רבה בין אופן איסוף הנתונים. עם זאת, ניתן לאמוד כי על פי הנתונים שנמצאו ממוצע הצעירים הבוגרים מדי שנה מכלל מסגרות ההשמה הכוללות את פנימיות הרווחה והמנהל לחינוך התיישבותי הנו 11,150. בחלוקה על פי סוג המסגרת, עולה כי ממוצע בוגרי פנימיות הרווחה עומד על 1210, מתוכם ממוצע חסרי העורף המשפחתי הנו 532. וממוצע כלל בוגרי המנהל לחינוך התיישבותי עומד על 4502, כאשר מתוכם כ-1500 בוגרי כפרי הנוער וביניהם כ-375 צעירים מוגדרים חסרי עורף משפחתי כמדי שנה.

ביבליוגרפיה

בנבנישתי, ר., ושמעוני, ע. י (2011). ילדים נפגעי התעללות והזנחה השוהים במסגרות חוץ ביתיות והמטופלים בקהילה. דוח שנתי. הלמ"ס, מכון חרוב ואוניברסיטת בר אילן.

זלכה, א. ושומן, ש. (2003). מתבגרים חסרי עורף משפחתי: דו"ח מחקר. ירושלים: גוינט ישראל-מכון ברוקדייל.

לוי, ש. (2008). פרויקט גש לבוגרי פנימיות ומסגרות חוץ ביתיות שאין להם תמיכה משפחתית. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

התכתבויות ושיחות טלפון

פרופ' רמי בנבנישתי, אוניברסיטת בר-אילן
הגב' דליה לב שדה, השרות לילד ונוער, משרד הרווחה
הגב' טלי יוגב, משרד הרווחה
מר יחיאל שילה, המנהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער
גב' רחל לאל-סבו, מכון ברוקדייל
הגב' רחל שרביט, משרד הרווחה
הגב' עדנה שמעוני, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
ד"ר תמר צמח-מרום, מכון ברוקדייל
הגב' מירי אנג'לקוביץ, לשכת מנהל המינהל לחינוך התיישבותי